

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертаційну роботу Чучиліної Катерини Сергіївни «Чинники професійного успіху молодих фахівців у сучасному українському суспільстві», подану на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Традиційно починаючи аналіз поданої до захисту дисертації з оцінки **актуальності теми дослідження**, зазначимо, що вона не викликає сумнівів.

Відомо, що за часів соціалізму досягнення професійного успіху хоча і позиціювалося іноді в якості вітальної цінності, але супроводжувалося такою кількістю соціальних перешкод і табу, що цілком природний для цивілізованого суспільства життєвий ідеал був фактично вихолощений. В результаті він трансформувався в певний псевдоканон, значення якого «симулювалося» і на рівні соціуму, і на рівні професійних спільнот.

Сьогодні є артефактом те, що сучасне суспільство висуває цінність професійного успіху в число найбільш значущих соціокультурних установок особистості. При цьому професійний успіх виступає не тільки універсальним критерієм оцінки будь-якої особистості, але й базисом повноцінної соціальної, в т.ч. і професійної, самоідентифікації. Тому «реабілітація» цінностей успішності в професійній діяльності може вважатися однією з актуальних як теоретичних, так і практичних задач сучасної науки.

Довгоочікуване закінчення ери однакових «гвинтиків», що діють за принципом «Роби як я», а професійний успіх визначають виключно формальним просуванням по службових сходинках, настало. Ми стоїм на порозі ери особистостей, для яких успішний професіоналізм набуває багатовекторного значення. Тому цілком природно виникає необхідність перегляду чинників професійного успіху, потреба в якому, в першу чергу, формується у молоді як найбільш прогресивної і відкритої до інновацій соціальної групи.

Важливим, на наш погляд, є ще один аспект актуальності теми поданої до захисту дисертації. Будучи автономною науковою дисципліною, що володіє

особливими аналітичними засобами, соціологія зараз поступово перетворюється у сукупність спеціалізованих галузевих напрямків, які зосереджують увагу, головним чином, на дослідженні позаекономічних та позапсихологічних джерел соціального світу. В цьому сенсі представлена до захисту робота є «приємним виключенням», оскільки здобувачка, з одного боку, послідовно і ґрунтовно доводить міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми, пропонуючи доволі об'ємні філософські й психологічні наукові екскурси, а, з іншого, чітко дотримується саме соціологічної методології і методики наукового пізнання, що, безумовно, засвідчує відповідність дисертації спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Останнє підтверджується також **зв'язком поданої до захисту дисертації з темою науково-дослідної роботи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» «Формування інтелектуального потенціалу суспільства в умовах сучасних соціальних трансформацій»** (номер державної реєстрації 0111U000011).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є відповідною вимогам, а їх доведення підпорядковане чіткій логіці.

К.С.Чучиліна продемонструвала зрілий науковий підхід, коли, ретельно проаналізувавши теоретико-методологічні засади формування професійного успіху молодого фахівця (с. 14-45), не тільки представила авторське визначення цієї базової категорії як сукупності результатів професійної діяльності молодих спеціалістів, які отримали позитивні об'єктивні та суб'єктивні оцінки, але й довела, що вимір даного успіху має бути комплексним, тобто мати когнітивну, ціннісно-мотиваційну, діяльнісну і результативну складові (с.24-25). Тому висновок про те, що основними показниками професійного успіху молодих фахівців є (1) службове зростання; (2) рівень і динаміка доходів; (3) розбудова та розширення мережі соціально-професійних контактів і отримання визнання в ній; (4) успішна професійна соціалізація; (5) мотивація на розвиток, досягнення успіху та (6) наявність сформованих особистісних якостей (с. 70-71), виглядає

цілком обґрунтованим.

Вдалими і абсолютно логічними, на наш погляд, є і подальші дослідницькі кроки дисертантки, коли при аналізі потенціалу макро- і мікросоціологічних конструктів у дослідженні феномену професійного успіху молодого фахівця (с. 45-69) кожна представлена теорія (М. Вебера, Т. Веблена, Дж. Хоманса, Е. Гідденса, Д. Фрідмана, М. Хетчер, У Бека, К. Нордстрема, Й. Ріддерстрала та ін.) не просто ретельно аналізувалася, але й екстраполювалася на основну проблему представленої роботи, що повною мірою розкриває науковий потенціал цих теорій і доводить доцільність їх використання в якості теоретико-методологічної бази дисертації.

Конструктивним і цілком виправданим з точки зору обґрунтованості отриманих в ході дослідження результатів є звернення здобувачки до емпіричного аналізу вимірів професійного успіху молодого фахівця – соціального, який визначається оцінкою професійної діяльності молодих фахівців ззовні через механізм соціального порівняння (с. 73-84), та індивідуального, що базується на власних оцінках молодими фахівцями своїх досягнень у професійній діяльності (с. 84-94). При цьому позитивне враження справляє те, що результати емпіричних досліджень авторки не сфокусовані в якомусь окремому розділі, а органічно «вплетені» в текст дисертації і природно поєднуються з теоретичними міркуваннями. Тому цілком логічним результатом такого підходу стало обґрунтування можливості типологічного аналізу молодих фахівців за критерієм досягнення ними професійного успіху з виділенням «успішних», «зростаючих» та «неуспішних» молодих фахівців (с. 105-107, 177). Отже, висновок дисертантки, що такий аналіз надає можливість визначати напрямки роботи з різними категоріями молодих фахівців та використовувати різні стратегії їх професійного розвитку і кар'єрного просування виглядає доведеним.

Слід також зазначити, що методологічно грамотно здобувачкою було проведене і обґрунтування необхідності аналізу чинників професійного успіху молодих фахівців на макро-, мезо- та мікрорівнях (с. 113-170), а використання

великої кількості емпіричних даних забезпечило аргументованість позиції дисертантки в процесі вирішення поставлених в роботі завдань.

Таким чином, сформульовані К.С.Чучиліною наукові положення, висновки і рекомендації базуються на використанні широкого спектру теоретичних методів, в т.ч. системного, ретроспективного і компаративного аналізу, що в поєднанні з соціологічними методами збору (анкетування) та інтерпретації (кореляційний та кластерний аналіз) інформації забезпечує високу ступінь їх обґрунтованості.

Оцінюючи **достовірність отриманих в дисертації результатів**, зазначимо, що у нас вона не викликає сумнівів. Досить вагомим аргументом тут є список використаних в дисертації джерел, який містить 175 найменувань, в т.ч. 44 – англійською мовою, що свідчить про значний обсяг роботи, проведений дисертанткою. Достовірність також підтверджується емпіричною базою дисертаційної роботи, яка складається з чотирьох досліджень, проведених особисто авторкою та за її участю протягом 2007-2015 рр., та п'яти досліджень (2004-2014 рр.), за якими здійснено вторинний аналіз даних.

Наукова новизна дисертаційної роботи є принциповою, оскільки чітко представлена як у постановці проблеми, так і в способах її аналізу й отриманих висновках.

Безумовною новелою дисертації є концептуалізація феномену професійного успіху молодого фахівця та його факторної зумовленості, в результаті якої визначені його показники (с. 20-24), чинники (с. 134-143, 151-158, 159-162) та механізми досягнення (с. 94-107). Тому можна погодитися з висновком здобувачки, що ефективний аналіз молодих фахівців у контексті їх професійного успіху доцільно здійснювати з використанням двох базових площин, а саме ключових характеристик молодих фахівців, до яких віднесено психологічні, соціальні та професійно-трудова, та їх реальних і потенційних статусів у системі «молодий фахівець – спеціаліст – професіонал»(с. 172-173).

Суттєвим новаторським внеском дисертантки в розвиток соціології можна вважати запропоновану нею систему об'єктивних (рівень кваліфікації,

наявність спеціальності за освітою, рівень освіти, стаж роботи) та суб'єктивних (оцінки професійних досягнень, кваліфікації, компетентностей, особистісних та професійних якостей) чинників, що визначають траєкторії руху молодих фахівців від наявного професійного статусу до статусу професіонала (пп.3.2., 3.3.). Висновок щодо ключової позиції в цій системі професійної суб'єктності молодого фахівця, яка визначається як міра ініціативності, активності, самостійності, відповідальності у процесі професійної діяльності, є досить цікавим і перспективним в науковому плані.

Наукова новизна міститься і в положеннях, пов'язаних з удосконаленням дисертанткою категоріального апарату соціологічного дослідження чинників професійного успіху шляхом включення до його складу понять «кар'єрний старт», який визначається як початок професійної діяльності у конкретній галузі (с. 86-89), та «адаптаційний потенціал молодого фахівця» – сукупність особистісних та професійних якостей людини, що визначають успішність її адаптації, сприяють розширенню адаптаційних навичок (с. 98-103).

Значущими і принципово новими є також позиції, які сприяють подальшому розвитку концептуальних положень інтегративного підходу як синтезу ідей макро- і мікросоціології, зокрема, структурного функціоналізму та теорії соціального обміну, що дозволило здобувачці розробити систему об'єктивно-суб'єктивних показників професійного успіху та чинників його дослідження (с. 45-69).

Аналізуючи **теоретичне та практичне значення дисертації**, підкреслимо, що представлена робота може бути вельми корисною для подальшого розвитку української соціології шляхом активного включення дослідженого кола питань до проблемного поля цілої низки галузевих соціологічних напрямків (соціології професіоналізму, соціології управління, соціології молоді, соціології освіти, соціології організацій тощо), оскільки доповнюють знання про професійний успіх молодого фахівця, його сутність, складові і детермінанти, що може скласти базу для подальших досліджень професійних стратегій молодих фахівців та чинників, які їх визначають.

Наукові розробки дисертантки були впроваджені в діяльність п'яти організацій м.Харкова (ТОВ «Клініка Медстар», ТОВ «НМТ», ТОВ «ІНТЕРТЕХНОМЕД», ТОВ «Глем», ТОВ «Портал-Проект»), керівники яких підтвердили їх практичну ефективність.

Щодо повноти викладення наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації в публікаціях зауважень також немає. Результати дисертаційного дослідження викладено у 17 публікаціях, серед яких 11 статей (в т.ч. 6 – у спеціалізованих виданнях України з соціологічних наук, 1 – у науковому журналі в США), 6 тез доповідей на наукових конференціях. Дисертація пройшла апробацію на 12 міжнародних та регіональних наукових конференціях, що свідчить про високий рівень поінформованості наукової спільноти щодо отриманих К.С.Чучиліною наукових результатів. Текст автореферату відповідає змісту, структурі та логіці дисертації, а його оформлення – вимогам МОН України.

Отже, достатньо високо оцінюючи дисертаційну роботу К.С.Чучиліної, зазначимо, що вона, як і будь-яка інша, не позбавлена і певних дискусійних моментів, які знайшли своє відображення у наступних **зауваженнях**.

1. В дисертації є кілька положень та висновків, які є спірними і потребують додаткових уточнень. По-перше, важко погодитися з пропозицією авторки вважати професіоналізм маркером професійного успіху (с. 70), а не навпаки. По-друге, незрозуміло, чому в якості складових професійного успіху молодих спеціалістів окремо виділено швидку адаптацію до трудової діяльності і успішну професійну соціалізацію (с. 71), якщо друга позиція апріорі передбачає наявність першої. По-третє, визначення ключової категорії «молодий фахівець» пропонується у наступному вигляді: «...ми вважаємо, що молодий фахівець – це студент або випускник будь-якого професійного навчального закладу, що приступає до професійної діяльності за отриманою спеціальністю і володіє практичним досвідом і стажем роботи за обраною спеціальністю не більше трьох років» (с. 32-33). Потребує пояснень, чому до цієї категорії віднесено студентів та що означає «володіння практичним

досвідом» для випускника, який приступає до професійної діяльності за отриманою спеціальністю.

2. Цілком відповідає сучасним вимогам використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до аналізу заявленої проблеми. Вона досить ретельно і глибоко проаналізувала філософські, психологічні, соціологічні аспекти феномену професійного успіху (с. 14-27). Але такий важливий напрям досліджень, як акмеологічний, залишився поза увагою здобувачки, хоча саме акмеологія вивчає закономірності і механізми розвитку людини у просторі її професійної освіти, професійного становлення, саморозвитку і самореалізації.

3. Здобувачка зазначає, що одним з її наукових здобутків, які складають новизну дисертаційного дослідження, є обґрунтування впливу макро-, мезо- та мікрофакторів на професійну успішність молодих фахівців, з яких особливо виділено феномен «працюючого студента» (с. 12-13). Втім, в роботі це положення навряд чи можна вважати доведеним, бо висновок про те, що навіть робота не за майбутньою спеціальністю може вважатися важливою частиною професійного успіху молодого фахівця, оскільки «сприятиме розвитку навичок комунікації, гнучкості, толерантності, вміння адаптації до нестандартних ситуації у майбутньому» (с. 157-158), є дещо умоглядним, не підтвердженим даними відповідних досліджень.

4. Звертає на себе увагу той факт, що зі 175 джерел, використаних в дисертації, 81 позиція презентує розробки російських науковців, 73 – зарубіжних і тільки 21(!) – українських авторів. В результаті складається враження, що в Україні проблематика професіоналізму, професійного успіху і професійної кар'єри фактично не досліджується. Втім, це не так. Наприклад, на с. 76-77 дисертантка зазначає: «На думку деяких дослідників (наприклад, О.Бавикіної), правомірно суб'єктивний і об'єктивний підходи об'єднати в один інтегрований підхід і, як наслідок, розглянути професійну кар'єру з позиції суб'єктивно-об'єктивного (інтегрованого) підходу». Безумовно, давно відомо, що «нет пророка в своем отечестве», але О.Бавикіна вказаний висновок зробила у 2011 р. (хоча Е.Хьюг ще у 1958 р. запропонував використовувати при аналізі

кар'єри поділ на об'єктивний і суб'єктивний її види), автор же даного відзиву системне дослідження суб'єктивно-об'єктивної природи професійної кар'єри презентувала ще в 2005 р. у підручнику «Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики», а потім поглибила в монографії «Соціологія професіоналізму» у 2009 р. Думається, дисертація би виграла, якби К.С.Чучиліна приділила більше уваги науковим здобуткам вітчизняних фахівців, отриманим не тільки в галузі дослідження студентської молоді, але й аналізу процесу професіоналізації особистості в сучасних українських реаліях.

Втім висловлені зауваження суттєво на вплинули на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи, бо ми вважаємо її новаторською науковою працею, результати якої становлять значний теоретичний та практичний інтерес.

Загальний висновок. Аналіз дисертації «Чинники професійного успіху молодих фахівців у сучасному українському суспільстві», автореферату і публікацій свідчить, що до захисту представлене завершене самостійне дослідження, яке за актуальністю, науковою новизною, достовірністю результатів та практичною цінністю відповідає вимогам щодо кандидатських дисертацій, зокрема пп. 9, 11, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор – Катерина Сергіївна Чучиліна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент,

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та політології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В.Л. Погрібна

